

ԱՐԱՐՈՒՄ ԴԱՐԻՐԱՆ
Ֆրյուլոգ. գիտութ. դոկտոր

ԱՎԱԴ. Ն. ՄԱՌԻ ՊԱՅԲԱՐԸ ՌԱՍԱՅԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ
ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Գիտական լեզվաբանությունն սկիզբ ունի անցյալ դարի երեսնական թվականներին: Թեև մի շարք աշխատություններ լույս էին տեսել դեռ վաղ ժամանակներում (Խասմուս Խանկ, Ուլյամս, Յոնս, Կոլբրուկ և Ուելլինս, Եյկել), սակայն դարաշրջան կազմող աշխատությունը համարվում է Գրանց Բուդայի «Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Altslavischen, Gothischen und Deutschen, 1833—52 (Համեմատական քերականություն սանսկրիտի, գրեկերենի, հայերենի, հունարենի, լատիներենի, չին սլավերենի, գոթերենի և պերսերենի):

Այս հեղինակը, ներշնչվելով Շլեյերի այն իդեայով, թե մարդկության պատմության հնագույն և վերջին ժամանակները չթողած դարաշրջանները երբևէ չեն եղել լեզուների ուսումնասիրության ու համեմատության օբյեկտ, և բազմաթիվ վերնադրում հիշատակված լեզուները, փորձում է ցույց տալ սրտոց մեջ եղած լեզվաբանական ու քերականական նմանությունները և դարձադրել այն միտքը, թե այդ նմանությունները խոսում են այդ ժողովուրդների հնագույն անցյալի մասին, նրանց ցեղակից լինելու կամ ընդհանուր ծագում ունենալու մասին:

Այդ նույն ուղղությամբ աշխատել են և հետաքրքրական փաստեր և բնական բերել մի շարք այլ գիտնականներ՝ Յակով Դրեմը, Բրեդսդորֆը, Հոմբոլտը և այլն: Այդ շրջանի լեզվաբանները բազմաթիվ փաստերով երևան բերեցին, այսպես կոչված, հնդեվրոպական լեզուների նմանությունը և վերջինս պատճառարանեցին այդ լեզուներով խոսող ժողովուրդների ազգակցությունը:

Այդ նյութերի հիման վրա 19-րդ դարի 60-ական թվականներին եվրոպական գիտնական Շյայխերը փորձեց վերականգնել հնդեվրոպական լեզվաբանության լեզուն և, նույնիսկ, մի առակ դրեց այդ լեզվով:

Նա կազմեց նաև հնդեվրոպական լեզուների օրենսդրություն, այն հռչակալուրդ լեզվաբանական ծառը, որ մինչև հիմա էլ օգտագործում են բոլորժուհան լեզվաբանները:

Թեև Շյայխերի վերականգնման փորձերը համարվեցին չհաջողված և հնդեվրոպականներից այժմ չառերն առանց ծիծաղի չեն հիշում նրա փորձերը, իսկ Վ. Կոլբրուկի ոչ ոք էսպերանտո չհրաժարվեց «նախամայր» լեզվից և հնդեվրոպական լեզվաբանների դադարվարից:

Շյախսերից հետո գրվեցին հետևյալ հարցերը՝

1. Որտե՞ղ էր գտնվում այդ «նախաժայռ»-ը ցեղը՝

2. Ի՞նչ հատկություններ էր օժտված այդ ցեղը՝

3. Ի՞նչ եղանակով և միջոցներով այդ ցեղի գանապան հատվածները ազնեցին աշխարհը՝

Այսպիսով՝ լեզվաբանությունից կյանքի կապերի աշխարհը, որ նույն-
նախաժայռի պատմությունն է հետաքննող անցյալի մի շարք խնդիրներ լուծե-
լու, առաջանալու նախապատրաստեցին սասայական տեսության մե-
կումբ լեզվաբանության մեջ՝

Այդ չափ բնական էր հենց այն պատճառով, որ 19-րդ դարի 70-ական
թվականներից սկսվում է աշխարհի բաժանման և վերաբաժանման շրջա-
նը, նախապատրաստվում է կապիտալիզմի նոր կտավը, խմբերիայից մե-
կորոպական խմբերիայի տեսության պետությունների զարգացման նվաճում-
ները ներշնչում էին բուրժուական գիտության բոլոր բնագավառներին
պատմական հիմնախնդրում առաջ իրենց ժամանակակից քաղաքական դո-
քտրինային։ Եվ որովհետև համեն մի դարաշրջանում իշխող գաղա-
կարգի իդեոլոգիան իշխող իդեոլոգիան է... նրա մտքերը կոսմոսի իշխող
մտքերն են... (Մարքս և Էնգելս), ուստի հասկանալի է, թե ինչու
պետք է գրվել հնդկությունից «սասայի» բնութագրման և գովերգման խո-
ղիրը նաև լեզվաբանության մեջ։ Եվ ահա մի շարք աշխատություններ
իրար հետևից նվիրվում են այդ հարցին։ Երևան են գալիս գիտնականներ
(Ֆրիդրիխ Մյուլլեր, Grundriss der Sprachwissenschaft, 1876, Byrne, General
principals of the structur of Language), որոնք փորձում են բնորոշել և
հնահատել լեզուներն բոլոր բնութագրական սասանների (օրինակ՝ գանգրա-
ների լեզու, չիկահեների լեզու, երկարագլուխների լեզու՝ ալ-ն), յուրա-
յուրանց մեջ ամենաբնորոշ և ձևակերպված արտահայտությունը պատկա-
նում է Լեպսիուսին, որն իր «նորիական քերականության» մեջ առում է.

«Ինչ վերաբերում է նախապատմության, ապա ևս նշում եմ, որ երկ-
րադնդի բոլոր ժողովուրդներից միայն այս երեք (սպիտակ) ցեղերն են
աչքի ընկնում որպես ժողովուրդների պատմություններ և նրա պրոգրեսիվ
զարգացումը կերտելու, ինչպես և, ամենայն հավանականությամբ, այդ
ամենն ապացույց ամբողջ ժամանակաշրջանում իրենց հետ կապելու ուժ ու-
նեցողներ։ Մնացած բոլոր ժողովուրդներն ու սասաններն, որոնք գտնվել
են, կամ գեղ գտնվում են ժողովուրդների այդ եռյակ ազգային ճամբին
կամ նրա մերձակայքում, պատկանում են ժողովուրդների այն պարա-
տառյալին, որը, գրկված լինելով սեփական լուրս ու ծերմություն ունե-
նալուց, լուսավորվում, տաքացվում և օդադործվում է այս պատմական
ժողովուրդների կողմից»։

Հետագայում լեզվաբանական ուսումնասիրությունները, որ կատար-
վում էին, այսպես կոչված, պատմա-համեմատական մեթոդով, հանդիման
այն եզրակացության, թե այս երեք ցեղերից տաքանցով օժտված է մի-
այն «հնդկությունական ցեղը», որով և բացատրվում է նրա բնորոշ ախ-
կալությունն աշխարհի վրա։

Լեպսիուսի սասայական բաժանումը նկատի ունի, որ անտրոպոլոգիա-

1 Հնդկություն, սեմական և բամական.

կան տեսակետից մարդկությունը բաժանվում է զեղիք, սեռ սպիտակ ու սևների, որոնցից աժենարարձրը սպիտակ ցեղն է։ Այդ սպիտակ ցեղի մեջ էլ կարծես առանձին է երեք սասա՝ հնդկաստանյան, ասիական և քաղաքական, որոնց մեջ վերադրվում են բարձրագույն հատկություններ։ Դա ուսույթը բաժանման հին տեսակետն է, կարելի է ասել, առաջին էտապը բնագործության մեջ, երբ գերազանցությունը արվում էր սպիտակ ցեղին ի տարբերություն մյուսներից։ Էկսպոսիտ երկրորդ բաժանումը, այսինքն՝ սպիտակ ցեղի ստորաբաժանումը երեք սասաների, արդեն հաստատվում է բնագործական հիմունքներով, քանի որ բնական ընդհանրությունը պայման է դնում հնդկաստանյանների ներսում, ապա սեփականների ներսում և քաղաքականների ներսում։ Իրանցից յուրաքանչյուրի խմբավորումը մարդկային այնպիսի խմբավորում է, որի ներսում առկա են բաժանված բնույթներ, որոնք ներկայացնում են բնական մի ընդհանուր տիպ, ... բնական է, կարող էին ձևական մոտեցման դեպքում թողնել այն տարբերությունը, թե սովորական բոլոր անգամները մի սասայի պատկանող ժողովուրդների բնույթներ են։ Այս դեպքում բնական բնույթի համարում է մշտական մի անփոփոխ, ուրեմն՝ հնդկաստանյան բնական բնույթին պատկանող բնույթն իր բնական տիպը սրահանում է մշտական, որտեղ էլ նա գտնվելիս լինի։ Նույնպես և ասիական տիպի բնույթները, որոնք աչքի են ընկնում իրենց ներքին թեքմամբ, մշտական են, ի սկզբանե, և այդպես էլ կմնան, մինչև հնդկաստանյան բնույթները, որոնց հիմնական հատկանիշն է արտաքին Ֆրեյսիան, նույն երանակով ի սկզբանե այդպես են եղել և՛ այդպես էլ կմնան։ Ըստ հնդկաստանյան բնագործության՝ անցումներ մեկից մյուսին մշտական են։ Հենց այդ սկզբունքով են աշխատել բոլոր հնդկաստանյանները, ուստի և նրանց չի հետաքրքրել բնական տիպայինական փոփոխությունները կամ տիպայինական փոփոխությունները բնական մեջ։ Որինակ՝ վերցնենք հայերեն բնույթ, որ գիտվում է իրեն հնդկաստանյան բնույթ։ Այդ բնույթն այնպիսի փաստ է տալիս, որ դուրս է գալիս հնդկաստանյան բնական տիպայինային սահմաններից։ Օրինակ՝ վերցնենք հայերեն ներքին թեքման հոլովումը.

Ուղղ.	սայր	քույր	մեղր	ար
Ուս.	մար	քու	մեղու	արուր
Տր.	մար	քու	մեղու	արուր
Հայց.	դժայր	քոյր	դժեղր	դար
Բաց.	ի մարկ	ի քուկ	ի մեղուկ	յարկ
Գրծ.	մարր	քերր	մեղու	արուրր

Ինչպես տեսնում ենք, հայերեն բնական մեջ երևան են գալիս սեփական տիպայինական հատկություններ. սա մի դարդացում է, ստացված զարդացում, որ բոլորովին չուի տալիս բնական հատկացությունները, որոնք կարգվում են կեղծ ուսույթական տեսություն հետ. Նշանակում է, թե բնական տիպայինային ի սկզբանե տրված հատկանիշ է, որ փոխվում է այս կամ այն ուսույթի բնական հատկությունից, այլ պատճառով է, բնույթների և բնագործական զարդացման ընդհանրական պրոցեսի մի օղակը։ Մակային այդ մասին հետո։

Հնդկաստանյաններին չի հետաքրքրել բնույթների այդ տիպայինական

զարգացումը և ընդհանրապես լեզուների զարգացումն ու փոփոխությունները, որպես իրական մտածողություն զարգացում, այլ նրանց հետաքրքրել է այն, թե հնդեւրոպական անունով կոչված ամեն մի լեզվի մէջ ի՞նչ տարրեր կան, որ հնդեւրոպական են և ինչպես են նրանք կոչվում «նախամայր» լեզվի հետ, ուրիշ կերպ ասած՝ լեզվաբաններին հետաքրքրել է ոչ թե մարդկային լեզու-մտածողությունը և նրա զարգացումը, այլ այն, թե ամեն մի հնդեւրոպական ժողովուրդ ի՞նչը և ինչպե՞ս է ժառանգել իր «նախամորից»։ Այսպէս լեզվաբաններն աշխատանքի միայն թէ ուղղուեալ թյամբ է գնում՝ երեւնալով «հնդեւրոպական աստույթից» ժառանգած լեզվական տվյալները—Փակտերը։ Իսկական պատմության համար, սակայն, դա խիստ անուշիկ և սահմանափակ նպատակ է։

Հետադարձի գիտնականները լեզվաբանական ուսումնասիրությունները սարան այն ուղղությունում, որ ապացուցեն, թե «հնդեւրոպական աստույթից» հերթին սպիտակ ցեղի մյուս երկու աստաներից ամենաբարձրն է։ Այդ նպատակով ամենամանրամասն ուսումնասիրություն են իրականացրել հնդեւրոպական համարված լեզուները։ Երեւան բերվեցին այլ լեզուների բոլոր ներկայացուցիչները, այս կամ այն չափով երեւան բերվեցին լեզվական նմանությունները, և դրանով որոշեցին հնդեւրոպական ցեղը, «աստույթից», որ իր աշխարհում տարածվել է Իսթանդուլից մինչև Հնդկաստան, ուստի և առաջացավ «հնդեւրոպական» կոչումը։ Դրանից հետո դրա լեզուն այն խնդրով, թե ո՞րտեղ կարող էր լինել այդ հնդեւրոպական ցեղը, որտեղից սկսեց նա իր տարածվելը. և՛ երկար տարիներ թաղմամբ զիտնալուներ (կրեճներ, Տոմաշևի և մյուսները) դրա լեզուն էին այն խնդրով, թե արդյոք այդ «նախադեպ» որակ էր պատկեր—Ասիայի խորքերում, Հայաստանում, ինչպես ոմանք էին կարծում, Ռուսաստանի տափաստաններում, թե՞ Եվրոպայի խորքերում։ Յուրաքանչյուր բերում էր բավական չափով պատճառաբանություններ և հիմնավորումներ, ուստի ֆրոմադ մոտեցող բնթերցողը կարող էր և՛ մեկին համոզուել, և՛ ոչ ունի։

Ի վերջո գերմանական գիտնականները տեղավորեցին նրան Ասիայում, որպեսզի հարմար լինի հետադարձում անջատելու նրանցից նորգականներին (այսինքն՝ գերմանացիներին), նրանց առանձին պատվի արժանացնելու համար։ Դա ուսուցական տեսակետից զարգացման երկրորդ էտապն էր լեզվաբանության մէջ։

Հնդեւրոպական ցեղը համարելով սպիտակ ցեղերի մէջ ընտրալը, որքան ամբողջ մարդկություն մէջ ամենաբարձրը, որոշելով նաև նրա տեղը (Ասիան), հնդեւրոպական լեզվաբաններն զբաղվեցին այն հարցով, թե ինչպես և ինչի՞ շնորհիվ կարողացան դուրս գալ իրենց հայրենիքից հնդեւրոպական ցեղի սերունդները նվաճել Իսթանդուլից մինչև Հնդկաստան։ Շատ պատճառաբանություններ և հիմնավորումներ են բերվում, չափ մեծ ու փոքր լեզվաբաններ են դրա մասին այդ հարցով, բայց ճիշդ հնդեւրոպական լեզվաբանության դադարի, Փրանսիական գիտնական Անուան Մեյերի կարծիքը, որ օրեկտիվ լեզվաբանի հոգակ ունի և սոցիոլոգիական չկայի ներկայացուցիչն է։ Անկասկած է, որ Մեյերի հսկայական գիտությունը, իմաստական մատերիալի անսահմանափակ ամբարը, բազմաթիվ լեզուների ծանոթությունն ու ուսումնասիրությունը ոչ ոք չի կարող թելադրանալ։ Նա իսկապես գիտության տիրույթն է, բայց տիրույթն է։

սոսալական կազմն ունենում է նա բոլորից ավելի ոգևորված է հնդկություն—
կան սոսալայով, նա դանում է, որ «հնդկությունական սոսան» իր ներքին հատ—
կությունների շնորհիվ աշխարհին տվել է պետականություն կուլտուրան,
ժողովուրդներին կազմակերպելու կուլտուրան և՛ նոր ժողովուրդների
ստեղծած ամբողջ կուլտուրան: Նրա կարծիքով, «հնդկության սոսայի»
ապանդին է ստեղծել ժամանակակից առաջավոր ժողովուրդներին և նրանց
կուլտուրան:

Բայց հնդկության սոսայական տեսության հետևողական ներկայա—
ցուցիչներն այդ տեսությունը խորացնում են այն ուղղությամբ, թե՛ եթե
սպիտակ ցեղի մեջ հնդկությաններն են գերիշխող, ապա պետք է պար—
զել, թե հնդկությաններն մեջ ո՛ր ժողովուրդին է ամենաբարձր ներկայա—
ցում «ամենաապանդային» սոսան: Լապամը (Ֆրանսիացի) սանում է, թե
սոմանական ցեղերն են գրանք, Չեմբերլենը գտնում է, թե արիականե—
րն են, գերմանական սոսայաները գտնում են, թե գերմանացիներն են.
և այլն:

Իսկ սոսայական տեսության մեջին հետապն է, երբորք հասարակե—
րականության մեջ: Ահա այդ սոսայականությունը դեմ սկսեց իր պայքարը
ակադեմիկ Ն. Յակ. Մատի:

Իր գիտական գործունեությունը սկզբից իսկ սովետական մեծ գիտնա—
կան Նիկոլայ Յակովլևիչ Մատի դեմ է եղել հնդկության սոսայական
տեսությունը լեզվաբանության մեջ, բայց նա ինքը, Ռեյնալդի նման, դեմ
լինելու սոսայականության, կանգնած է եղել այդ նույն հոգի վրա: Մա—
կան երկար ջանքերով, հետևողական ու երկարատև աշխատանքով նա
վերակերտել է իրեն և դարձել սոսայական տեսության դեմ պայքարող
մեծ գիտնական:

Մատի գիտական գործունեությունը— առաջ հարեթական թեորիայի
ստեղծման պատմությունն է, մի թեորիայի, որին միճակված էր սոսա—
լական հնդկությանը հակադրություններ ցուցնել: Այդ թեորիայի
մշակումն անցավ մի շարք համայնի: Մատի սկզբում հանդես եկավ իրեն
վրացական և մշակեց այն կարծիքը, որ վրացիներն լեզուն իբրև առանձ—
նակի լեզու գիտելը, ինչպես ընդունված էր հնդկությանը մեջ,
սխալ է, որ նա կապված է սեմական լեզվախմբի հետ և նրան ազգակից
է: Ինչպես տեսնում ենք, Մատի մոտեցումը լեզուներին նմանության հան—
դեսը կատարվում էր ազգակցական մեկնակետով: Ինքը՝ Մատի ընդունում
է, որ «հարեթական լեզվաբանությունը գուրագի թույլ Չեսի գլխից Արև
նաև Պալասի նման. նա ծնունդ առավ նույն բուրմունքներին կազմա—
կերպված ու ձևված միջավայրում, տվելին՝ հզացավ, հասկանալի է որ,
որպես հակադրություն հնդկության լեզվաբանությանը, առանց որի նա
չէր էլ լինի»...

Եվ իրոք, լեզուների ազգակցականության տեսակետով առաջնորդվե—
լով, Մատի շարունակում է իր աշխատանքը նախ վրացիների վրա, ապա
նաև արիականների և՛ մյուս կովկասյան լեզուներին վրա: Եվ առաջին շրջա—
նի իր հետազոտությունների արդյունքը լինում է այն, որ նա կովկասյան
լեզուները հայտարարում է մի առանձին լեզվաընտանիք ու, հետևելով ա—
վանդական հնդկությանը, կոչում է լեզուների հարեթական ըն—

տանքը, առաստիական Նոյի երրորդ որդու անունով (Անի և Քաճի — Նուններն արդեն օգտագործված էին)։ Այսպես է սկսվում Մատի հուշակոթողի հարկերական բեռիակն։ Այսպես Մատը դեռ հին լեզվաբանության դիրքերումն է, բայց իր հարեթական տեսությունը խախտում է հնդկա-արարանության գերիշխող դիրքերը, այդ ամենի վճռականորեն կատարում է նա հասկացելու այն ժամանակ, երբ նա հայադեա է դառնում և իրեն հայադեա մշակում հայերենի ուսումնասիրության նոր մեթոդներ։ Մատի նախը հայերենին հարեթական լեզվաբանի տեսակետից, բայց զիջելով իրեն հայ բնույթական լեզու, նա հայտարարում է հայերենի մեջ բազմաթիվ էջմեմաններ, որ հնդկաբանական չէին, հարեթական էին (տես՝ Н. Марр, «Яфетические элементы в языках Армении»)։

Հայերեն լեզուն նրան ներշնչեց այն միտքը, թե հնդկաբանական տեսությունը շատ փաստելի չէ և շատ բաներում կարող է սխալել, սակայն դեռ արժեքն ունի ինչպիսի հին դիրքերի վրա, նա հնդկաբանական և հարեթական լեզուների համադրությունը հայերենի մեջ բացատրեց նրանով, որ հայերեն լեզուն խառնուրդ լեզու է։ Դա դեռ ուսանողական տեսություն էր, որովհետև, եթե հայերենը խառնուրդ է, ապա նշանակում է՝ մյուս լեզուները խառնուրդ չեն, մաքուր լեզուներ են։

Հայերեն լեզվի երկուսթի ներշնչեց Մատին այն միտքը, թե կարելի է խառնուրդ լեզուներ գտնել նաև այլ տեղերում, ա, համանման պետք է համարել, որ հայերենի նման հարեթական և հնդկաբանական խառնուրդ լեզուներ կգտնվեն դեռ։ Նա հետաքրքրվեց Միջերկրական ծովի ամերի հնագույն բնակիչների՝ պելոպոնեսների ու էթրուսկների և այժմ կենդանի բնակիչների լեզվով ու պարզեց նրանց սերտ կապը կովկասյան լեզուների հետ և, երբ Սևիայի հեռավոր անկյուններում գտնված վերջիկները նմանություններ ունեցավ կովկասյան լեզուների ու եմբոպայի արեմտյան ծայրի բնակիչների հետ, այն ժամանակ Մատը խորացրեց իր տեսությունը, անցնելով նրա երկրորդ կատարին։ Նա մշակեց այն տեսակետը, թե հնդկաբանական ժողովուրդների այժմեան հայերենի բնիկները Պելոպոնեսի հարեթականներ, որոնք ենթարկվել են եկվոր հնդկաբանացիներին, անհայտացել նրանց մեջ, թողնելով միայն մեկ-երկու կենդանի վիաներ, ինչպիսին են բասկերը, կովկասյան ժողովուրդները, վերջիկները և այլն։ Հասկանալի է, որ հնդկաբանական ժողովուրդների մշակած միջերկրական կուլտուրայի ստեղծման մեջ մասնակցություն են ունեցել նաև հարեթական ժողովուրդները, որպես երրորդ էթնիկական էջմեման (տես՝ Н. Марр, Яфетический Кавказ и третий этнический элемент в создании среднеземноморской культуры, 1920 г.)։

Այս եզրակացությունը դեռ չարունակում էր մնալ ուսանողական հոգի վրա, դեռ հարեթականները, հնդկաբանականները, քամականները և մյուսները չարունակում էին գիտվել որպես առանձին առանձին, որոնք փոխադարձաբար մասնակից են դառնում մարդկային կուլտուրայի ստեղծման, բայց այդ նոր եզրակացությունը նոր հեռանկար բացեց Մատի առաջ։ Նրա այդ եզրակացությունը հուշում էր, թե՛ եթե միջերկրական (հնդկաբանական) կուլտուրայի ստեղծման մեջ մասնակցել են ոչ հնդկաբանական առաջի ժողովուրդներ, ուրեմն հարեթական էջմեմաններ կարելի է գտնել հնդկաբանական համարյա բոլոր ժողովուրդների լեզուների

մեջ. եւ իրոք, նա այդպիսի էրեմենտներ դառնալով հնդերոպական թուր լեզուների մեջ (հունարեն, լատիներեն, գերմաներեն, ֆրանսերեն եւ այլն)։ Այսպէս Մատի մեջ միտք հղացաւ, թե մաքուր լեզուներ ընդհանրապէս չկան, որ թուր լեզուները խառնուրդ են։ Այս եղբակացութեամբ առաջին անգամ սեռական տեսութեանը լեզվաբանութեան մեջ վարկարկեց։ Մատի աշխատեալ եւ կորցրեց իր սեւալ հոգը։

Երբ Մատն իր գիտական օրրիտայի մեջ ընդգրկեց ուղղութիւնական, թարգմանական եւ այլ՝ 100-ից անցնող լեզուներ եւ, նույնիսկ, չինարենը, նրա համար պարզեց, օրինակ, որ Մերձօրդյան լեզուներէ լեզուն հարեթական է եւ որ վերահիշյալ թուր լեզուների մեջ կան հարեթական պայտեր։ Այն ժամանակ նրա համար պարզ եղաւ մի խոնդիր հարեթական լեզուները ոչ թե այս կամ այն ստանդարտ լեզուներն են, այլ մարդկութեան լեզվաբանական տեսանկյունից պարզապէս տարբեր կառուցների վերաբեր։

Նա եղբակացեց, թե հարեթական, հնդերոպական, սեմական եւ այլ լեզվաբանականները, որոնք լեզվական գործադրման տարբեր վիճակներ դրժնորդ լեզվաբաններ են։ Սերմն չկան հարեթական ցեղի լեզուներ, որ արդարեւ են միմյանց, այլ երբ հարեթական վիճակ ունեցող լեզվաբանութեան, չկան հնդերոպական ցեղերի լեզուներ, այլ կա հնդերոպական վիճակ ունեցած լեզվաբանութեան։ Հնդերոպականը նա վերանայեց արմենիկական, ցանկանալով այդ առասպելական անունով արտահայտել Եւրոպական մոդուրիզմների գործադրման նոր կտուրը, որ սկսել է մեծապէս զարգանալ եւ օգտագործուածով։ Ընդ որ Պրոմէթէին չգիտէր, Էրն, ուրեմն նրա դարձման կտուրն է գործածել։ Եւ սա նա 1923 թ. վճարականապէս հայտարարում է. «Պայտեմ եմ, որ առայտըն առանձին հնդերոպական լեզվաբանութեան գոյութեան չունի։ Միջերկրական հնդերոպական լեզուները չեն եկել երբեք եւ ոչ մի տեղից, ոչ էլ որեւէ լեզվական մատերիալով, որը դարձնէ առայտըն առանձին լեզվաբանականից եւ կամ այլիկ եւ առաջացած լինէր առայտըն առանձին նախալեզվից» (Միջերկրական հնդերոպական լեզուները, Բնախի երկեր, հատ. II, էջ 185, 1923 թ.)։

«Ռատուական ծագումով տարբեր համարմող լեզուները պարզեցին որպէս տարբեր կառուցների տեղծագործութեան։ Լեզուների ամեն մի առայտական ընդանիւր խնդրեալ տարբեր մի խումբ է ոչ թե ծագումով, այլ նոր սխառումով, որ հանդիսանում է նախորդ սխառումի գործադրումը» (հ. I, էջ 11. «Ինքնակենսագրութեան»)։

Վերջապէս Մատը բարձրագոյն փաստերի հիման վրա որոշում է.

«Հնդերոպական լեզվաբանութեան մի նոր գոյացում է նույն հարեթական ցեղերի տիկի խորն ու սերտ խաչամորմելու ուղիներում, ցեղերի, որոնք տեղ էին արդեն կազմաւորւած լեզուների, մարդկային խոսքի տարաւորում (կատարյալ) տեսակների, որոնց մեջ կային հնդերոպական առանձնահատկութեանների մասեր» (հատ. II, էջ 706. «Լեզվի ծագման մասին»)։

Այս հայտարարութեամբ սկսում է հարեթական տեսութեան վերջին կտուրը, երբ Մատը մասնաւոր լեզվաբանութեան ուսումնասիրութեանց անցնում է լեզվի նոր ուսումնական տեղեւաններ։

Այս նոր տեսութեանը, որ օրինաւոր գործադրումն էր նրա ամբողջ

գիտական գործունեություն, ոչ մի կողմ չունի սաստիակա՛ն ահաբեկչա՛ն հեռակա՛, բնականաբա՛ն, հանդիսանում է ուղղակի նրա ժխտումը:

Ինչպես ահանում ենք, հարեթաբանություն զարգացման նախնայ է՝ ապրանքում, շնորհիվ Մանն անընդհա՛ն մշակում ու զարգացում էր իր ահաբեկչու՛ն, նա չէր կարողանում ապամղել բուրժուական ահաբեկչա՛ն կապանքներից Սո սյո՝ այն պատճառով, որ նա ահաբեկա՛ն հենարան չունի:

Սոցիալիստական ՄԼԾ Թեոլոգիան սասանեց ամբողջ հին ախարհը, վերադնա՛նաեց բուրժուական աշխարհի բոլոր արժեքները՝ պրոլետարա՛րական գրոյիստիայությունը, մարքսիզմ-լենինիզմը, պարձով աշխատավո՛րության մաստայական գիտություն, նրա ահաբեկա՛ն յույսի առկ է ՄԼԾ պրակտիկայում ծախսախնային իդեալիստական փրիստիայական բոլոր ամբությունները, սաստայական ահաբեկչու՛նը երեսց իր կեղծիքի ամբողջ մերկությունը, բոլոր անկեղծ ա յուրժ գիտականները, հենվելով մարքսիզմ-լենինիզմի վրա, վերադնա՛նաեց Լենինիզմին գիտություն բոլոր քննադատները: Մասի նման սակցծաղործող ախարհը, որ շատ հարցե՛րում սրկախոխեն հանդէլ էր մարքսիզմին, յուրացրեց մարքսիզմ-լենինիզմը և նրա յույսի առկ վերադնա՛նաեց թե՛ իր և թե՛ հնդկությունների լեզվարանական ահաբեկչու՛նները:

Սորը գիտակցելով հնդկությունության կությունը, նա ասում է. «Հնդկությունը լեզվարանություն—դա արյուն է արյունից, սակը է սակրից մեռնող բուրժուական հասարակացության, որ կասուցված է եվրոպացիների կողմից իրենց գաղութային քաղաքականությունը: Արևելքի ժողովուրդներին ձեռնու վրա» (հատ. I, էջ 222): «Հնդկության լեզվարանությունը կրանական հիմքերի վրա կատարած մարդկային խմբավորումների ստորաբաժանումը փոխարինեց լեզվարանականով, ասանձնա՛րեց լեզուների հնդկության չըջանը և նվիրվեց հնդկության ժողովուրդների ասանձնակի ուսումնասիրություն խորացմանը և այն էլ աքն մասին, ինչ որ, բա նրանց աշխատողների պատարաստականություն, սերա կապ ուներ դրանց (այդ ժողովուրդների) հեա: Նա գաղանդ պատվածա՛րանություն առնեցած հայացքը բնարյալ ցեղերի նկատմամբ սեղսխոխեց նրանց՝ հնդկության ժողովուրդների, հնդկության սասայի վրա, որ իր տարրերակներով յղրել էր գլխավորապես կրության աշխարհը» (հատ. I, էջ 22): «Հարեթական կովկասը և երրորդ էթնիկական էլեմենտը...»:

Այդ սպանիչ գնահատությունը պետք է մարմնավորվեր մի նուս ահաբեկչա՛ն մեծ, սրպեպի հակադրվեր հնդկության լեզվարանական ահաբեկչու՛նը: Այսպես էլ կատարվեց: Հնդկության լեզվարանությունը Մանն գնահատում էր երկու կողմից՝ մեկ նրա հալաքած փաստական նյութի, մյուսը՝ նրա ահաբեկչա՛ն կողմից: Որովհետև հնդկության արանություն ահաբեկչու՛նը սաստայական էր, բուրժուական, գասակարային, ուստի և հալաքած փաստերի գնահատությունն էլ, բնական է, պետք է սաստայական լիներ:

Այդ պատճառով Մանն արժեքախնայում է հնդկության ահաբեկչու՛նը, սրպես Փորձալ գիտություն և ոչ պատմական գիտություն, քանի որ ի՞նչ պատմություն կարելի է գանել այնպիսի մի գիտություն մեջ, որի ամբողջ քանքերն ուղղված են դեպի մի կողմ՝ հայտարարելու «հնդկության սասային» պաականող ժողովուրդներն ու նրանց լեզուները, ապա

Հնչյունական համեմատությունների միջոցով պահելու «նախադեպի» լեզվի մնացորդներն այդ լեզուների մեջ: Բայց թե ինչո՞ւ են այդ մնացորդներն այդ ձևով մնացել և ոչ մի այլ ձևով, ինչո՞ւ: Հնդեւրոպական ընտանիքին պատկանող այս լեզուն տաղել է այս կերպարը, իսկ մեկ ուրիշ լեզու մէջ այլ կերպար, ի՞նչ տխուր պատկան փոփոխություններ է կրել այդ լեզուն, ի՞նչ եղանակով և ինչո՞ւ, մինչև որ հասել է այսօրվա վիճակին, ինչ գործ է ունեցել հասարակությունն իր անտեսական գործունեությամբ, մարդկային մտածողությունն իր յուրահատուկ օրինաչափությամբ: — այդ ամենը, որն է պատմությունը, հնդեւրոպականներին չի հետաքրքրել: Ահա թե ինչու հնդեւրոպական լեզվաբանությունը միայն և միայն ուսույակում լեզվաբանություն է: Նրան հետաքրքրում է ոչ թե մարդը և մարդկությունն իր իրական առաջնությունը պատմությամբ, այլ ռասան. նախադեպի լեզվով և այդ նախադեպի առաջացած պահպան մոդովորյալները, այն էլ ոչ թե իրենց լեզվով, այլ լեզվի մեջ եղած նախալեզվի մնացորդներով: Այդ բոլորը կատարվում էր այն նպատակով, որ իրենք լեզվաբանները երբեմն յուրյայն, երբեմն բացարձակ, ինչպես և նրանցից օգտվող պատմաբանները, կենսաբանները և այլք, ճանաչեն և բնութեն հնդեւրոպական «ստացիա» գոյությունը, առավելություններն ու բարեմասնությունները: Եվ քանի որ 70-ական թվականներին, այսինքն գերմանական իմպերիալիզմի սկզբին, գերմանական գիտնականներն տպացուցել սկսեցին, թե այդ ցեղը ոչ թե հնդեւրոպական, այլ հնդդերմադական է, ուստի պարարտ հող էր ստեղծվում զրանով սաստիկան տեսությունը նոր-դաշնա-Ֆրանսիական վարիանտի համար: Ռասայական տեսության ղեմ պաշտարար չի կարող սահմանափակվել միմիայն սրա պարզ ժխտմամբ, հասկանալ լեզվաբանության մեջ անհրաժեշտ էր անել ավելին, պետք էր թեստել սաստիկան տեսությունը լեզվաբանական հիմնական դրույթներին մէջ: Եւ Մաուր ոչ միայն այդպես արավ, այլև քննադատելով հնդեւրոպական լեզվաբանությունը, ստեղծեց լեզվի մի նոր տեսություն: Այդ տեսությամբ ստեղծման համար պետք էր տարբեր կերպով յուծել լեզվաբանության հիմնական հարցերը, իսկ լեզվաբանության հիմնական հարցերն էին.

1. Լեզվի ծագման խնդիրը.
2. Ժամանակակից տեղա կամ մեծած լեզուների առաջացման խնդիրը.
3. Լեզվի փոփոխության պարբերությունը:

Այդ բոլոր խնդիրներին յուծումը, սակայն, կատարված է լեզվի հեռաբանությամբ հետ:

Լեզվի հեռաբանությունը կատարվում է լեզվաբանության մի առանձին բնագավառ, ավելի ճիշտ, լեզվի ուսումնասիրության մի եղանակ, որի մեջ լեզուների օգնությամբ ուսումնասիրում է լեզվի հնագույն կտաւները, աշխատելով լեզվի միջոցով պարզել պատմության խնդիրները: Հեռաբանությունն ուսումնասիրում է լեզվի գիտամեթոդը պատմական կտրվածքով:

Հնդեւրոպարանության (բուրժուական լեզվաբանության) լեզվի հեռաբանությունը ծառայում է նույն նպատակներին, ինչին որ ծառայում է այդ գիտությունը, աշխատելով սաստիկան տեսության:

Բուրժուական լեզվաբանության հեռաբանությունը ծառայում է պարզելու

«նախազեղիչ» խեղճերը և ժամանակակից լեզուների կապն այդ «նախազեղիչ» հետ :

Հարեթական տեսության հեղափոխությունը բոլորովին ուրիշ բան է, դա լեզվի նոր ուսմունքի այն մասն է, որը լեզվի հնագույն մատերիալի հիման վրա պարզում է մարդու մտածողության հնագույն սխառվածը, որ արտացոլել է մարդու հնագույն կեցությանը: Հեղափոխությունը պարզում է, թե ե՞նչ է կանխավ և ի՞նչ ճանապարհներով մարդու լեզուն դարձել է հասել է այսօրվա վիճակին: Լեզվի նոր ուսմունքի հեղափոխության համար կարևոր է բառի իմաստը, նրա շարժումը և ապա նրա համար հնչական ձևափոխումը, բանի որ այդ իմաստի մեջ երևան է դարձավ մարդն իր թեկնական պատմությամբ:

Բուրժուական լեզվաբանության հեղափոխությունը հնչյունների հեղափոխություն է, այսինքն՝ լեզվի ձևական կոդի հեղափոխությունը, առանց նկատի առնելու նրա իմաստը, այսինքն՝ լեզվի էությունը, այդ պատճառով էլ ֆուլմուլիստական է: Լեզվի նոր ուսմունքի հեղափոխությունը պաշտոնական հեղափոխությունն է, այսինքն՝ մարդու մտածողության հեղափոխությունը, որ հաշվի է առնում նաև հնչյունների հեղափոխությունը: Այդ պատճառով էլ այդ նոր ուսմունքն ուսումնասիրության չեզարդում է բառիմաստների շարժման վրա:

Լեզվի նոր ուսմունքի հեղափոխությունն ընդունում է, որ մարդկային գիտակցության որակը բոլոր դարաշրջաններում միատեսակ չի եղել, որ հնագույն մարդու մտածողության որակը, տեխնիկան չի մնում միայն և ժամանակակից կամ պատմական շրջանի մարդու նույն գծերից, և դա բխում է մարդու հասարակական կեցության հիմնական տարրերությունից՝ դանդաղան է պոխաներում, քանի որ լեզվի նոր ուսմունքն ընդունում է պատմություն միայն մի ելակետ՝ հասարակական կեցությունը որոշում է հասարակական գիտակցությունը:

Այդ հիմնական տարրերությունից էլ բխում է գրանդիզ յուրաքանչյուրի մեթոդը: Հնդկությունական լեզվաբանության մեթոդն է պատմահամեմատական մեթոդը, այսինքն՝ հնչյունների փոխադարձ համեմատությունը և նրանց պատմական համեմատության մեթոդը՝ սկսելով «նախազեղիչ» մինչև առկա լեզուները: Լեզվի նոր ուսմունքի մեթոդը հեղափոխական է, քան որի համեմատությունը սխալ է կատարել, էլ կեա ունենալով բառիմաստը, նրա ֆունկցիոնալ արժեքը հասարակական հաղորդակցության մեջ, կապված մտածողական այն վիճակի ևլ առարկաներ հետ, որ կարող է ունենալ հասարակությունը իր սոցիալ-արտադրական կյանքի ամյալ փոփոխումում:

Որոշույթելով հեղափոխական անալիզի մեթոդը, և՛ Յակ. Մատր լուծում է հիմնական այն երեք պրոբլեմները, որ հիշեցինք վերևում: Անցնենք այդ հարցերին:

1. Առաջին հարցը լեզվի ծագման հարցն է, որով անհաջող կերպով պրազմել են աստալական լեզվաբանության հին նախորդները և որից բացառահուկ կերպով հրաժարում են ժամանակակից հնդկ բուդայականները: Այդ հարցի լուծումը վաղուց արդեն տվել է ինդուսի, և Մատր իր լեզվաբանական ուսումնասիրություններով հանգում է նույն էզրակացությանը, մշակելով հարցն առանձնապես լեզվադիտությունը՝ մասնագիտական բնագավա-

սում: Ըստ Մատի՝ «Լեզուն ստեղծվում էր բազմաթիվ հազարամյակների ընթացքում հասարակայնությունների մասնաշաղկապների փոխմամբ, որ կազմափոխվում էր (հասարակություններ) տնտեսական պահանջների նախադրյալների և տնտեսական կազմակերպությունների մասնաճյուղի» (Լեզվի ծագման մասին, Ն. Մատ, Ընտիր երկեր, հատ. I, էջ 218):

Մի առի տեղում ստում է. «Մարդկությունն ստեղծել է իր լեզուն աշխատանքի պրոցեսում, հասարակական որոշ պայմաններում և կոնկրետ ժամանակին, երբ կազմվել իրար կապող սոցիալական նոր կյանքի և կենցաղի մեջ, համաձայն նոր մտածողության բացարձակ պայմանների» (Ն. Մատ, Ընտիր երկեր, հատ. II, «Լեզվի նոր ուսմ. ընդ. կուրս»):

Լեզվի առաջացումը Մատը կապում է մարդու առաջացման հետ նրա՝ կենդանույի բաժանվելու մոմենտից սկսած, և դա դիտում է որպես արդյունք մարդու արտադրական աշխատանքի և նրա պրոցեսում:

Ըստ Մատի՝ մարդու լեզուն առաջացել է գիտակցություն հետ միասին ամենից առաջ իրեն արտադրության միջոց և հասարակության հաղորդակցության միջոց, լեզուն առաջացել է հասարակականորեն:

Լեզվի սկզբնական շրջանը եղել է շարժումների լեզվի շրջան, կինեմիկ լեզվի, ահապական լեզվի շրջան, որովհետև մարդու մտածողությանը որակը եղել է առարկայական, կոնկրետ, ահապական:

Նշյալական լեզուն լեզվի զարգացման հաջորդ էտապն է և արտադրական պրոցեսին նպաստող հնչյունները գիտակցվել են որպես հաղորդակցության, որպես գիտակցությունը զրահորելու միջոց: Աստի բազմաթիվ լեզուների մեջ հայանաբերում է ձևա-լեզվի հետքեր. «ձևա» բառը բազմաթիվ լեզուներում ունի «միտք», «գործ», «լեզու», «խոսք» իմաստ. «բինակ» հայերեն լեզուն՝ իր, «բան» խոսք, «բան» միտք:

Հետևաբար աշխարհի բոլոր լեզուներն ունեցել են իրենց պրիմիտիվ շրջանը, ձևալեզվային շրջանը, ապա միայն հնչյունային շրջանը: Հասկանալի է, որ այդպիսի որևէ ստատիկ ուսման շրջան: Այդ հարցին իր հոսիլամբ ուսանողական տեսության խիստ ակնհայտ միտումն է: Սակայն հետաքրքիրն է Մատի տեսությունը հնչական լեզվի մասին: Ըստ Մատի՝ հնչական լեզուն հիմնականում ունեցել է զարգացման երկու էտապ. մեկը՝ լեզվական էլեմենտների կապը կամ նախապատմական կապը, մյուսը՝ արժանանքի կապը կամ պատմական կապը: Այդ նշանակում է, թե մարդկության հնչական լեզուն անցել է զարգացման երկարատև շրջան, մինչև որ մարդու պրիմիտիվ, էլեմենտար լեզուն վերածվել է արժանանքի լեզվի: Առաջին շրջանում, այսինքն էլեմենտների շրջանում, նախապատմական շրջանում հնչյունական լեզվի օրենքները միանգամայն ստորեր են և իրենց տեխնիկայով համապատասխան են եղել գիտակցության ունի ստիճանին, որ ունեցել է մարդն իր կեցության պրիմիտիվ շրջանում, առաժմական, առժամային և ցեղական շրջաններում, բաց էնդելիի բաժանման՝ փայլունության և բարբարոսության երկրական ստիճաններում:

Եվ իրոք, երբ մենք դիտում ենք հնդեվրոպական լեզվաբանության ստումնափոխությունները, տեսնում ենք, որ բոլոր վերլուծությունները հասցնում են գործը մինչև արժանանքի այն լեզվի, որով իրը խոսել է «նախադարձ ցեղը»: Այնպիսի, այդ «նախադարձ» լեզվի մեջ ստիճանները զրո-

Նուա՛ւ են դարդացած լեզվի բոլոր տոյսերը, ուստի սաստիկան լեզու-
 թանության սաստիկարանությունները հասցնում են մինչև արժանաները և
 պարզում, թե «նախամայր» լեզուն քանի՛ արժատ է ունեցել և՛ ինչ մաս-
 նիկներ: Մակայն առաջադրված այն հարցերին, թե ինչո՛ւ և ո՞րտեղ են
 ստեղծվել, ո՞վ է ստեղծել այդ արժանաները, — սաստիկաները ոչ մի պա-
 տասխան սեպ չեն կարողանում, արժանաներից այն կողմը նրանք անդոր-
 են: Իայց ամենաթեթև ատերևոյթ զիտողությունը և քննությունը երևան
 են բերում, որ կարծեցյալ արժանաներն իսկապես պարզ երևույթներ չեն
 իրենք եւս բարդ են: Որինակ՝ հայերեն «նյութ», «նայել», «նիստ», «տեր»,
 «կյուր», «մաս» և նման բառերն ատերևոյթ պարզ արժանաներ են և սո-
 ժորական քերականությունը դրանք բնդունում է իրեն արժանաներ, մինչ
 դեռ «նյութ» կազմված է «նի» և «հյութ» արժանաներից, «նիստ» կազմ-
 ված է «նի» և «ստ» արժանաներից (տե՛ս՝ սուսերեն «ստանցիա», պարս-
 կերեն՝ «ստան»), «նայել»՝ «նի» և «հայել» արժանաներից, «տեր»՝ «տի»
 և «այր» արժանաներից, «կյուր»՝ «կուր» արժանաներից և «յ» մասնիկից, «մաս»
 «մաս» արժանաներից և «ս» մասնիկից և այլն: Այս կազմությունները
 դեռ նոր կազմություններ են, երբ «նի» արժանաւ և մյուս արժանաները
 մեր լեզվի մեջ ակներև են (հմտ. բարբառներում, Դարբար.—նիմրնել)
 նի մանել, նրեան—նրել, աշխնըն «նի» էլնել և այլն): Նշանակում է, թե
 արժանաներն իրենք կազմությամբ բաղադրյալ են, բայց բաղադրյալ են ու
 ժամանակակից բառաստեղծման դադարներում, այլ մի տարրեր կա-
 նակով, այն է՝ լեզվաբանական էլեմենտների խաչաձևում:

Մասի լեզվաբանական էլեմենտները մեծ դեր խաղացին նրա ստեղծ-
 քի ձևակերպման մեջ: Մասը ցույց տվեց, որ բոլոր լեզուների բոլոր ար-
 ժանաները բաղադրվել են լեզվական չորս էլեմենտներից, պրիմիտիվ հնչա-
 կամպլեքսներից: Մակայն բնավ չպետք է հասկանալ, թե մարդկությունն
 ընդամենն ունեցել է չորս բառ, որից ստացվել են աշխարհի բոլոր բա-
 ռերը—դա առնվազն Մասին հասկանալ կնշանակի: Չորս էլեմենտները—
 դա մարդկային արտասանական կարողությունների չորս տիպական հնա-
 բաժնորություններն են, որինակ՝ չրթնային, առամնային, լիզային և
 ոնդային, իրենց բաղմահպար տարրերակներով: Եվ իբրեք, ո՞վ կարող
 է ժխտել, որ աշխարհի բոլոր լեզուներն իրենց մեջ ունեցած հնչյուններով
 դուրս չեն գալիս այս չորս տիպական հնարաձևորությունների սահմաննե-
 րից: Միայն թե, բայց Մասի, լեզվաբանական էլեմենտները պարզ տարրեր
 չեն, այլ հնչակամպլեքսներ, խիստ քաղց և չտարրերակված: Բայց Մասի՝
 այդ կամպլեքսները օդապարծվել են մարդկային պրիմիտիվ խմբակցու-
 թյունների կողմից դանադան կերպ, դանադան արտասանությամբ, բայց ու-
 բուն ալի հնչակամպլեքսներն սկզբներում եղել են բայց, նախադասություն,
 հնչյուն և մարդկային ամբողջ խոսք միաժամանակ: Այդ հնչակամպլեքս-
 ները նանակել են մարդկային պրիմիտիվ խմբակցությունների անուններ,
 արտահայտելով նրանց պրիմիտիվ իդեոլոգիան, միաժամանակ նաև նրանք
 դարձել են մարդախմբերի տարրերակման հատկանիշեր: Մարդկային այդ
 պրիմիտիվ խմբակցությունների հասարակական—արտադրական դործունեու-
 թյան ուղիներում, երբ այդ ուղիները բերել են այդ խմբակցությունները
 սոմատիկ և զատարակական խաչաձևում, խաչաձևովել են և հնչակամ-
 պլեքսները, մի կողմից՝ բարդանալով, իրեն և բերել էլեմենտի խաչաձև-

բուժ, մյուս կողմից՝ տարբերակման ենթարկվելով ներսում տատանա-
բար պարզանալու միջոցով: Հնչակումպեքաների խաչավորումները կազմել
են նոր բառեր, նոր նախադասություններ, խոսքի նոր տեսակներ, իսկ
նրանց ներքին տարբերակումն առանձնաբար պարզեցրել է սրանց, վերա-
ծելով գիժույ հնչյունների, առաջ՝ աֆրիկաների: Այդ պրոցեսում խոսքն
անփոփոխել է լեզվի միջոց, իբրև առանձնակի երևույթ և բառ-նախադա-
սություն էլ խոսքի միջոց՝ նույնպես իբրև առանձնակի երևույթ, որից
հետագայում առանձնացել է բառն իր իմաստով: Այս ևզանակով առաի-
ճանաբար մշակվել է մարդու լեզուն, մոտենալով արժանների կազմավոր-
ման շրջանին: Այդ ամենը, սակայն, կատարվել է մարդկային բազմաշա-
քար խմբակցությունների հասարակական-անտեսական գործունեությամբ
պրոցեսում, որի բնիկացրում մշակվել ու զարգացել է գիտակցությունը,
մարդու իդեոլոգիական կյանքը և գոյությունը, որ պայմանավորվել են
հասարակական կեցությունը: Ատրդկային խմբակցությունների միավոր-
ումները, բառ Մանի, չեն կատարվել արևնակցական հատկանիշով,
այլ արտադրական հատկանիշով, ուստի լեզուների խաչավորումն էլ կա-
տարվել է տարբեր, անջատ-անձուռ լեզուներից գեղի նմանօր-միացող
լեզուները: Հետևաբար մարդկային հասարակական խմբակցությունները
կամ խմբակցությունների ազդակցական նմանություններն առաջացել են ոչ
թե չեղած նախացեղից, այլ պատմականորեն բնականություններ առկա-
վելու միջոցով: Նույնպես և լեզվական նմանություններն կամ լեզվական
խմբի ներքին նմանություններն առաջացել են պատմականորեն իբրև բնի-
կանություններ: Հետևաբար նախացեղը որևէ անկիր չունի այստեղ,
որովհետև նա երբեք գոյություն չի ունեցել:

2. Ստատական լեզվաբանություն կերպարող, հիմնական խնդիրը—դա-
ռուկա լեզուների առաջացման խնդիրն է: Հնդեւրոպական լեզվաբանու-
թյունը յուրաքանչյուր ժամանակակից առկա լեզու ենթադրում է որքե
լեզվաբանության պատկանող և առաջացած որևէ «նախամայր» լեզվից,
բառ ալում, աշխարհի բոլոր լեզուները բաժանված են հետևյալ լեզվաբն-
աանիքների: հնդեւրոպական, սեմիտական, քամական, աֆրիկյան, մալայա-
աուինեզյան, չինական, ուրալ-ֆիննական, թյուրք-թաթարական և ամերի-
կյան: Այս բնաանիքներին ավելանում է նաև Մանի առաջարկած հարեթական
լեզվախումբը, որ բնույնների են համարում հնդեւրոպականները: Այդ յուրա-
քանչյուր լեզվաբնաանիքի համար ենթադրվում է մի նախամայր լեզու,
որը գոյություն է ունեցել անհիշելի անցյալում և որից անջատվելով ա-
ռաջացել են այդ լեզուները: Վերևում ասացինք, թե հնդեւրոպականու-
թյունը հնդեւրոպական լեզվաբնաանիքը համարում է ևզած բոլոր լեզվաբն-
աանիքների մեջ ամենաբնաբայլ ցեղի լեզվախումբը, որով ձե ծայր է առ-
նում առաջական տեսությունը լեզվաբանության մեջ:

Հնդեւրոպականությունը իր այսպես կոչված պատմա-համեմատական
մեթոդով, հիմնականում հնչյունափոխություն Փորձալ մեթոդներից էրե-
վան է բերել յուրաքանչյուր լեզվաբնաանիքի անդամների մեջ գղայի նը-
մանություններ՝ արժանների, քերականական ձևերի: Այդ աշխատանքը
չառ մեծ մանրամասնություն կատարված է հատկապես հնդեւրոպական
համարված լեզուների մեջ այն չափով, որ այնքա այդ ուղղությամբ ո-
չինչ նոր բան անելու չկա: Պարզված է, որ յուրաքանչյուր լեզվի մեջ

որոշ թվով արժաններ, 5—15 տոկոս, պատկանում են «նախալեզվին», բերականական կառուցվածքներին մի որոշ տոկոս նույնպես պատկանում է «նախալեզվին» և որիչ ոչինչ: Ասելու նոր բան չկա: Կարող է պատահել, որ ամեն մի նոր գիտնական իր գիտական գործունեության ընթացքում մեկ քան կամ երկու քան միայն նորից հայտարարի, բայց հենց դա նրա չանկում է, թե հնդկությունը նոր լեզվաբանները աչքիս իրենց տեսություն համար տեսիլը չունեն: Այդ պատճառով էլ յուրաքանչյուր նոր լեզվաբան պատժում ու վերադառնում է իր հոգևոր հայրերի ժառանգությանը և նորություններ միայն այն է լինում, որ այս կամ այն առիթով չեղում է կամ հակասություն մեջ է ընկնում իր նախորդների հանդեպ և մեղանչում գիտական կրոն դարձած հնդկությունության դեմ (Վանդերվա, Մեյրի և ուրիշներ): Ինչ էլ դա, դա մի փակուղի է, որի մեջ մտել է սաստիսական լեզվաբանությունը, նա այլևս տեսիլը չունի: Մնում է միայն Չեմբերլենի կամ Երկուրբի նման փնտել այն մասին, թե հնդկությունական բնարյալ ստացի ժողովուրդների մեջ ո՞րն է ամենաբնարյալ օրենսդրությունը: Եվ, թե սոմանական ցեղն է, անդլիացին պնդում է, թե անդլիականն է, իսկ գերմանացին պնդում է, թե գերմանականն է, այդ պատճառով էլ հնդկությունական լեզվաբանները վերանվանվում է հնդդգերմանական և այլն: Մենք արդեն գիտենք, թե վերջին տեսակետը՝ մի քիչ խորացած և սրբախիտայի վերածած՝ դարձել է նորություն տեսություն, մի տեսություն, որ մարդակերությունը դարձանքով լցրել է աշխարհը:

Ասկա ժողովուրդների և նրանց լեզուների առաջացման խնդիրը, սակայն, Մատառ չափում է բոլորովին արիչ կերպ: Նա բնութենում է, որ այդ լեզվաբանները, որ ձգտելով նա կոչում է «լեզվաբաններ», գյուղական ունեն, և նրանց մեջ նշված ներքին նմանությունները կլինեն և չեն կարող չլինել: Այդ միտելի էլ չէ, սակայն այդ լեզուները ի ընդհանուր լեզուներ չեն, այլ ցեղակից են դարձել պատճառության ընթացքում: Նրանց ցեղակցությունն առաջացել է փոխադարձ խաչափորման, փոխադարձ ներթափանցման և անտեսական-արտադրական գործունեությամբ փոխադարձաբար մտնելու և կապիկու հետևանքով: Նա պնդում է, որ այդ բոլորը հնարավոր է դառնում այն ժամանակ, երբ բոլորովին տարբեր հասարակություններ, հիմնականում նախադասակարգային հասարակություններ, միմյանց հետ խաչափորվում և նմանվում են այն ժամանակ, երբ նրանք ընդգրկվում են հասարակական անտեսական-արտադրական միևնույն կուրսության ստանձանի միա պանդու օրենսդրության մեջ: Ասենք, օրինակ, մեծագույն գյուղը և նրա լայն օդադարձումն արտադրական պրոցեսում կուրսության որոշ ստանձան է ստեղծում մի հասարակության մեջ, նրա ստանձանին համապատասխան հասարակության կրթի և արտադրական գործունեության բոլոր բնագավառները և դրա հետևանքով առաջացած նոր իդեոլոգիան: Երբ մյուս հասարակությունները ևս ընդգրկվում են կուրսության այս նոր ստանձանի միա պանդու անտեսական-արտադրական գործունեության մեջ, նրանք ևս թարձրանում են ստանձանի ստանձանին և նմանվում նրան: Այդ ընթացքում կարող են պատահել նաև սոմատիկ խաչափորումներ, միացումներ ավելի մեծ հասարակություններ կազմելու, բայց դա կարևոր չէ, կարևորն այն է, որ այդ ա-

մենք կազմում է մարդու պատմություն մեջ մի նոր էություն, որի անողունությունը չափվում է հարաբերականորով: Հետևանքը լինում է տարբեր հասարակությունների, ցեղերի և նրանց լեզուների նմանությունը, որ ֆորմալ մոտենալով կարելի է գիտել իրրե ի սկզբանե եղած ցեղակցություն: Հետևարար իրրե ցեղակցությունը գիտվածը ոչ թե ի բնե տրված է, այլ պատմականորեն առաջացած և պայմանավորված մատերիալ կուլտուրայի և իդեոլոգիայի էությունային հերթավորումով: «Մարդկությունը բազմալեզվությունից գնում է գեղի միալեզվություն» — ասում է Մատի:

Արտագրական-հասարակական փոփոխությունները կարող են չարունակվել և մեկ էությունային հասարակության տեղը տրանսֆորմացիայի ենթարկել, փերափոխել մի նոր տիպի, ճիշտ աշխարհ, ինչպես երկրադնդի շերտերը հերթավորում են միմյանց և գիտվում են իրրե առաջնական, երկրորդական, երրորդական պերթոդի կազմություններ: Վերահիշյալ տրանսֆորմացիան կարող է չընդլրկել ամբողջ մարդկությունը և իսկապես չի ընդգրկել: Մարդկային որոշ խմբավորումներ, փերափոխության ենթարկվելով, աստիճան են բնթացել մինչև պատմության շրջանը և ավել են բարձրագույն տիպի հասարակություններ և լեզուներ:

Յուրաքանչյուր էությունային պատկանող հասարակությունների լեզուները մեկը են բերում որոշ համակարգիչներ, ուստի ստացանում են, այսպես կոչված, լեզվաբանական իրրե: Աշխարհի բոլոր վայրերի հասարակությունների լեզուները իրենց փերափոխությունը միաժամանակ և միևնույն տեղում չեն կատարել, իհարկե, կանկրեա, պատմական պայմանների պատճառով: Որոշ խմբի լեզուներ քարացել են երկրորդական էությունում և հասել մեկ, մի աշխարհի լեզուներ՝ երրորդական էությունում, մի երրորդ խմբինը՝ չորրորդական էությունում: Լեզվաբանորեն այդ նշանակումով՝ հարեթական լեզուներ, սեմական լեզուներ, ամերիկյան լեզուներ, նդերլանդական լեզուներ և այլն: Ըստ այսմ հնդեւրոպական, թյուրք-թաթարական, սեմական և այլ լեզուները տրանսֆորմացիա են իրենց նախորդող լեզուների տիպի, բայց Մատի, հարեթական էությունային լեզուների: Ճշմարտություն է, որ նախորդ էությունային լեզուներն իրենց բազմաթիվ ժանրով ժառանգարար անցնում են հաջորդ էությունային, բայց որովհետև յուրաքանչյուր էությունում լեզվական տարրեր որինաչափություններ գոյություն ունեն, ուստի միևնույն մեթոդով չի կարելի մոտենալ տարրեր էությունների լեզուների համեմատության: Դրան համար պետք է գիմել մի աշխարհի միջոցի, որն իրական է բոլոր էություններում, դա բառերի ֆունկցիոնալ սեմանտիկան է, բառերի իմաստների քննությունը, նրանց իմաստների ֆունկցիոնալ փոփոխությունների քննությունը, որովհետև մարդը բառերին իմաստ է տալիս բոլոր այն ֆունկցիայի, որ նրա արտագրական կյանքում ստանում են այլ բառերը:

Բայց նախ քան այդ, փորձենք ֆունկցիոնալ սեմանտիկայի մի օրինակ տալ հայերենով, որպեսզի հետադուրման այս մեթոդը արարդ պատնա այլևայլ լեզուների նկատմամբ:

Մենք առաջինք, որ ֆունկցիոնալ սեմանտիկան նոր հետանկարներ է բացում լեզվաբանության առաջ, նա ցույց է տալիս այն հանապարհը, որով նախապատմության ժամանակաշրջանում բառերն ստացել են տարրեր իմաստ և տարրեր արժեք ըստ այն առարկաների ֆունկցիայի, ձեզեզգիր № 2.—2

որոնք գիտակցվել են հասարակության կողմից նրա անտեսականության գրական պրոցեսում:

Հայերեն «ակն» բառը հայտնի բառ է, նշանակում է «աչք»՝ դա մի բառ է, որ դարձանայի կերպով օգտագործվել է բազմաթիվ առարկաներ նշելու համար: Այսպես՝ 1. «ակ» կոչվել է աղբյուրի բնական կետը, անհեղինակ աչքին, որից արցունք է բխում. մարդու հասկացողությունն աչք գեղարվեստի գրականում է սրվել մի այնպիսի շրջանի գիտակցություն, երբ մարդկային աշխարհը և բնության բոլոր երևույթները, այսինքն՝ անտարածությունը մի շրջան. 2. «ակ» նշանակում է «անիվ», այսինքն արևաական մի կոտորակի, երբ մարդը հնարել է բարձր արվեստի փոխադրական մի միջոց և նրա մասերը գիտակցելով՝ նմանեցրել է իր մարմնի անդամներից մեկին: Կենդանի աչք շրջանն արդեն դարձաբան ամբողջ բարձր շրջան է, որում և մասնագիտության ամբողջ բարձր շրջան. հիմա աչք ժամանակին կարելի է վերագրել՝ 3. «ակ»՝ «թանրի օղանք» նշանակությամբ, ինչպես և՛ 4. «ակն-առ»՝ պատի մեջ եղած փոս կամ երկու շերտի միջև հարկադրված անցք՝ նայելու անտեսական արժեքափորձով:

5. «Ակն» նշանակում է «հայտ», որից՝ «անկարելի»՝ «ակն ունել»՝ հուսալ, այսինքն «աչքը անկամ սպասել»՝ այսուհետ բառն ստանում է վերացական նշանակություն. ապա՝ 6. «ակն» նշանակում է «որի՞նք կամ ծառի աչք», որիս «ակնու»՝ այսուհետ բառը մեկ կողմից արդեն գյուղատնտեսության հետ:

7. «Ակն» նշանակում է «ծովի ժժմակ»՝ միջոց:

8. «Ակն» նաև որոշ չափ է (մի աչքով նայելու տարածություն):

9. «Ակ»-թանկագին քար, զոհար նշանակությամբ՝ ցույց է տալիս կուտակված գարգացման բարձր շրջան, արդեն գտնակարգային հասարակության շրջան, երբ հարուստ և ունեւորն իրենց սոցիալական կեցութեամբ արժեքափորձ են թանկագին քարերն իրեն հասարակական սպասման միջոց, գարգարունք:

10. «Ակն»-աչք բառի «ակն»՝ օժի, որ սեռական է, զործածվում է «փոս», «ծակ» նշանակությամբ:

11. «Ակն-առ»՝, որ բառացի նշանակում է «փորած փոս», «փորած աչք», նշանակում է «թանկարդ» բնականորեն և «մուկ բռնելու թանկարդ»:

Այսպես տարբեր նշանակությունները բացատրվում են ֆունկցիոնալ սեմանտիկայով:

Այսպիսով՝ «ակն» բառը զործածված է աշխարհագրական-երկրաբանական նշանակությամբ (ակն աղբյուրի, անտեսականության չափ), ապա արևաական նշանակությամբ (անիվ, պատի անցք), բուսական նշանակությամբ (որի՞նք կամ ծառի աչք), ապա արտադրական գրադարձների հետ կապ ունեցող «ակն-առ», որ նշանակում է թանկարդ, նախադրած՝ «վ

1. «Ակ»-«անիվ» նշանակությունն առաջացել է հետևյալ կերպ. նախ «ակն» նշանակել է «անուի գունդի ծակը»՝ որ լիակն է մանուշակ (Աճառ.), ապա մասով կոչվել է ամբողջը և նշանակել է «անիվ»:

2. «Ակն-առ»-բառացի՝ փորած աչք — ձեր նախապես նշանակելով «փոս», դարձել է «թանկարդ» ֆունկցիոնալ կարգով. սկզբում փոսով են որոնքել, ապա մի առանձին զործիր չինել, որ ունեւ նույն ֆունկցիոն, ինչ որ փոսը, և այդ պատճառով նոր առարկան իր վրա է վերցրել նախորդի անունը:

բաժնի փոխ», որտեղ բնական էին սրբաբանական կենդանիները, և ապա՝ «թանկացիք» (զարգարանքի բնագավառ) :

Այդ ամենը ցույց են տալիս, նախ՝ սրբաբանական, նախնական զյուզաստեղական կյանքի շրջանի զատոցություն, ալիքի ուշ, ըստ իս, 1500—2000 տարիներ առաջ ապրող հասարակության զատոցություն, մի կողմից զյուզացիական, մյուս կողմից աղնվական զատակարգերից կազմված :

«Ակն» բառը, սակայն, Ֆունկցիոնալ սեմանտիկայի կարգով չորսուներեղ է իր իմաստի փոփոխություն շրջանը :

12. 13. 14. 15. Երբ հնարվում է փոփոխ և օգտագործվում ստորական աղնվական մեջ, այդ ժամանակ շատ անմեղ «ակն»-«փոս» նշանակությունը ստանում է «թշնամու ամբողջություն փուլ բերելու», ապա «օրայթեցնելու նպատակով փորված փոս» նշանակությունը, ապա՝ «ամբողջությունը սրբաթեցնելու նպատակով զբոսող փոփոխ արկղ» նշանակությունը, ապա՝ «սրբաթեցնել նյութի արկղ, բայց զեանի մեջ դրվող» նշանակությունը և, վերջապես՝ մի այնպիսի յուրատեսակ ուղմբի նշանակություն, որ նկատում են զեանքի մի նոր աղակով (ակնանկություն) :

Առաջիկայում «ակն»-աչք բառն ավարտում է հայերենի մեջ իր ֆունկցիոնալ փոփոխությունը, հանդիմանալով սեմանտիկայի վերջին խոսքի մի տեսակ նշանակություն :

Իսկ «ակն» բառն իր իմաստով ավելի հին զործածություն ունի :

16. 17. Բարդություն մեջ «ակն» բառը երևան է բերում շատ ավելի հնադարյան հասկացություն, արե՝ կոսմիական հասկացություն, երբ կոսմիական երևույթները դիտարկվում էին անտրոպոլոգիական օրենքներով և՛ հասկացություններով, բայց երևույթին, նախադասակարգային հասարակության շրջանում : Այսպես՝ «արեղակ»(ն) և «լուսնակ»(ն) նշանակում են «արեի աչք» և «լուսնի աչք» :

Նույնպես այս երկու բարդությունները մեղ տանում են նախահայերենի շրջանը, երբ «արեղ» և «լուսն» պաշտվել են իբրև աստվածներ, և եղել է այն համառայությամբ, թե երևացող արեղ «արեղ»-«արե» աստծու քչքն է, իսկ լուսնը «լուսն» աստծու աչքն է :

Այսպիսով՝ «ակն» բառն իր իմաստը փոխել է դանդաղ և աստիճանաբար ըստ դիտարկության այն մակարդակի, որն ունեցել են նախահայերեն և հայերեն հասարակությունները, նայելով անտեսական զարգացման և հասարակական կեցության զարգացման աստիճանին, սկսած կոսմիական պաշտամունքի շրջանից, անտրոպոմորֆիզմի, անտիկ հասարակության, պա ֆեոդալական հասարակական կյանքի ժամանակաշրջանի վրայով մինչև կապիտալիզմի և սոցիալիզմի օրերը : Այսպես է ֆունկցիոնալ սեմանտիկան :

18. Ի դեպ, մի երկու խոսք «արեղակ» և «լուսնակ»-լուսնյակ բառերի մասին : Ժամանակակից հայերենի մեջ այդ բառերի «ակ» մասնիկը «աչք» նշանակություն չունի, այլ մի սլավոն փոքրացուցիչ-փաղաքական մասնիկ է :

Այդ «ակ» մասնիկը բավական զործածական է հայերենի մեջ իբրև փոքրացուցիչ-փաղաքական մասնիկ (տնակ, տաշտակ, հարթակ և այլն) :

«Արեղակ» բառի մեջ «ակ» մասնիկն ընդունված է համարել հնեա-

Այդ նշանակումով էլ իմ ասածին բառը ցույց է տալիս երկրորդի պատկանելությանը, առանձին ասածին բառը սեռական հարմար է. նշանակում է՝ ասածին բառի մեջ պետք է լինի սեռական հարմար նշանը: «Առանձնակ» բառի մեջ միացնող «և»-ն է սեռական նշանը, առանձին հոգակապը, հետևաբար «բառամաս», «գրառախոսակ» և նման բարդությունների մեջ սեռականացույց նշանը «ա» հոգակապն է, ուրեմն՝ «ա» հոգակապը սեռական ցույց տվող հոլովիչ է: Եվ իսկապես, հայերենում այս հոլովիչը կա (աղջիկ, աղջկա): Այսպիսով պարզվում է, որ հայերենի «ա» հոգակապն առանցքային է «ա» հարմարից և բարդությունները կազմվել են այն ժամանակ, երբ բառերի մեծ մասը ենթարկվում էր «ա» հարմարին, նման հետևյալ արհեստական բառերի. աղջկա մայր > աղջկամայր, աղջկա տեր > աղջկատեր, աղջկա մայր > աղջկամայր: Այս օրինակների մեջ ասածին բառերում ա- սեռական հարմար է, իսկ երկրորդներում՝ հոգակապ:

«Ա» հարմարին լնդանելով հոգակապի ֆունկցիան, իբրև հարմար հետացել է, տեղի տալով «ի»-ին, ահա եկ ինչու ժամանակակից հայերենում «ա» հարմարն պատկանող բառեր չկան (բացառությամբ «աղջիկ» բառի), իսկ դրա արդյունքում այդ հարմարն պատկանում են մեծ մասամբ հասակ անունները: Հասարակ անունների մեծ մասը դրա արդյունքում պատկանում են «ի-ա» հարմարին, դա նշանակում է, իմ բառերը նախ պատկանել են «ա» հարմարին, հետագայում, իբրև հոգակապ գիտակցվելուց հետո, հարմարին մեջ «ա»-ն ու տեղը զիջել է «ի»-ին: Այդ պրոցեսը մինչև վերջ չի դնացել և դրա հետևանքով բառերի մեծ մասը մնացել են «ի-ա» հարմարն պատկանող: Ահի-երկու բառում դեռ «ի»-ն աչացել է դրավելու «ա»-ի տեղը բացասականում, օրինակ՝ ի ձեռան, ի թոռան, ուրեմն այդ բառերում ի-ն դրվել է ա-ի տեղը միայն սեռականում (նաև արականում, որ նման է սեռականին), այսպիսով՝ ստուգարանվեցին հայերենի «տի» և «տիան» ածանցները և հայերենի ա հոգակապը:

«Ի» հարմարն փոխարինելը ա-ին դարձանալի էերպո լեզվաբանական աղ նուրբ երևույթի մեջ հաստատում է Մանի կարծիքը հայերենի մեջ երկու տիպի լեզուների գոյության մասին՝ «բնական» և «բնական»: Հարանի է, որ «ի» հարմարը ժողովրդական լեզուների, այսինքն «բնական» տիպի հայերենի հատկությունն է, իսկ «ա» հարմարը՝ դրա արդյունք «բնական» տիպի հատկությունն է: Փրաբարի «ի» հարմարը վկայում է, որ ժողովրդական լեզվի սխառմը ներթափանցվում էր՝ դրա արդյունք մեջ և վերափոխում նրա լեզվաբանական տիպը: Գրաբարի մասացումը կասեցրել է այդ պրոցեսի զարգացումը:

Ֆունկցիոնալ սեմանտիկան երևան է բերում աշխարհի բոլոր լեզուների խոսակցարձ կապերը, նա ցուցադրում է, իմ լեզվաառնվածան պրոսեդա անձատ ցեղային չէ, այլ միասնական՝ ամբողջ աշխարհում. դրանով ապացուցվում է, որ մարդկության լեզուների զարգացումը կառավարվել է ասոցիալ կարգով, բոս էպիստաների, և յուրաքանչյուր էպիստանային ժառանգությունն է: Այդ պրոցեսում լեզուները խաչափոխվում են և, երբ խոչոր հասարակություններ են կազմվում, կազմվում են և խոչոր լեզուներ: Այսպիսով մարդկությանը բազմալեզվությունից զնում է միալեզվություն: Այժմյան առկա յուրաքանչյուր լեզու կազմավորված է բազմաթիվ նախորդ մանր լեզուների տարրերից, իսկ իր տիպոլոգիան ստա-

ցել է ըստ այն կարիքայի, որը հասուն է տվյալ հասարակության գիտականությունը որոշող նրա տնտեսական գործունեության բնույթին ու մակարդակին:

Այս մտազմամբ է, որ իրար հետ համեմատում են առաջին իսկ հարցերից անհամեմատելի լեզուները:

Այժմ անցնենք Մատի մեկնարանած ֆունկցիոնալ սեմանտիկայի նմուշներին:

Իր աշխատանքներից մեկի մեջ Մատն առում է «Ախպետ» կենդանիների արքային մարդը մկրտեց «չու՛ն» անունով, որովհետև չուներ, հնազանդ մամանակներում բնակացրած, սկզբում անհրաժեշտ եղավ նշանակելու մի բանով, տնտեսության մի որոշ կատուցվածքի պարմաններում և սուրճ նուներ տեղափոխվեց «չան» վրայից «առյուծի» վրա, ապա «պալլը» վրա, որպես «մեծ չան» վրա, և ապա «աղվեսի» վրա, որպես «փոքր չան» վրա. և ահա ինչու ձԵՅ անունը, որ բնոչանություն է սուտների և մի շարք ժողովուրդների մոտ, ավելի հին ֆորմացիայի ժողովրդի՝ մորզովական խոսքի մեջ նշանակում է «չու՛ն»:

Այս կարծիքը մեկ ուրիշ աշխատություն մեջ ավելի կանկրետացնելով Մատն արկնակներ է բերում և ցույց տալիս, թե ինչպես ֆունկցիոնալ կարգով բոլոր տեղափոխում է մեկ առարկայից մեկ ուրիշի վրա և տարբեր ժողովուրդների մոտ տարբեր նշանակություն ստանում: Ախպետ անունը, ինչպես պարբերական է Մատը, լատիներեն *leo*, սեռ. *leonis* նշանակում է «առյուծ», նույնը հունարենում ունենում է *leon* ձևը նույն նշանակությամբ, ուստիև նույն բանն ավելի չրթնային վերջնահայտնով դառնում է *lew*, չրթնացնացումն ավելի ուժեղանում է արարերենի մեջ, որ լինում է *labi*, *labuathu*, այդ նույն բանը չրթնա-անգլիկ հնչյունի վերջավորությամբ ավանդելնում դառնում է *leom*, *lwe-m*, իսկ վրացերենում, հնչափախությամբ, ավանդելն ձևն ստանում է *lom* ձևը «առյուծ» նշանակությամբ: Նույն բանը մորզովաներենում լինում է *lew-ks* ձևով, որ նշանակում «չան բոկոս», որակի «ks>sk» կապակցությունը նշանակում է «ճուռ», «որդի»:

Արխատներենում առանց չրթնային վերջնահայտնի «ա» ձայնավորով լինում է «la», որ նշանակում է «չու՛ն», որից ուստիև *ла-яты*, այսինքն «չնափարի անի», գործելը, ճաններեն և հայերեն այդ «la» «բ. միանայով «կոտ» փոքրացուցիչ մասնիկին, դառնում է *lakot*, «չան ճուռ» նշանակությամբ, որը նույն վրացերենում լինում է *lo-ka*: Նույն բանը լատիներենում ավելի ուժեղացրած չրթնային վերջնահայտնով լինում է *lupa* գայլ (սեռ. արարերեն՝ *lupi* ձևը), նույն բանը ֆրանսերեն լինում է արդեն չրթնատառամային հնչյունով *louve* > գայլ: Հունարենում բանն անցնում է արդեն «աղվեսի» վրա *alopes* ձևով, որից արմատական մասն է *lop* ձևը (սեռ. լատիներեն *lupa*): Գրան մեր ցուցման ավելացնում ենք նաև հայերեն «ալուէս» *aloves* «աղվես» բանը, որակի հիմնական մասը՝ *low>lew* միանգամայն կապվում է լատիներենի, մորզովաներենի և մյուս լեզուների հետ: Այսպիսով՝ «առյուծ», «պալլ», «չու՛ն», «աղվես»

1 Ն. Մ. Մ. Մ. «Ազգային փոքրամասնության ասոցիացիոնության գերն ու նշանակությունը մարդագիտության մեջ» (Ընտիր երկերի ժող., հատոր I, էջ 240):

կենդանիների անունները Ֆունկցիոնալ սեմանտիկայով կապում են լատի-
ներեն, հունարեն, փրանսերեն, ռուսերեն, վրացերեն, սլոներեն, արիա-
վերեն, անկերեն, մոնղոլներեն և հայերեն լեզուները միմյանց հետ։

Սկիւլի հետաքրքրական նմուշ է skuł, skulł բառի հնետառնական
անալիզը և նրա հետ կապված ֆունկցիոնալ սեմանտիկան։ Հայանի է,
որ skuł ժողովրդի անուն է։ Այդ ժողովրդի մասին պատմական մանրա-
մասն տվյալներ չկան։ Այլաթերթերը երևան են գալիս գանազան տեղերում
պատմական գանազան մամանտիվիզացիայում, սկսած Մերձավոր Արևել-
քից, Հունաստանի սահմաններից դեպի ռուսական տափաստանները և ա-
վելի հետո։ Ֆունկցիոնալ սեմանտիկան այդ բառը երևան է բերում եվ-
րոպայում և Ասիայի մեծ մասում մեկնությամբ։ Skuł, skulł բառը, որ
նշանակում է մի ժողովուրդ, իսկապես նշանակում է ոչ թե կիսիկապես
միմյանց մի ժողովուրդ, այլ անտեսական որոշ աստիճանի վրա գտնվող
ժողովուրդ, որպես մի վերացական հասկացություն թյուն, ինչպես օրինակ
«չնչում» կարող է նշանակել «ոչ նստակցաց» ժողովուրդ։ Skuł, skulł նշա-
նակել է անասունները բնակացիներ կամ բնակացրած ժողովուրդ, այդ
պատճառով էլ ռուսերեն նույն բառը ռուսական լեզվի միջավայրում բա-
նասցել է ԵՌՈՒՄ մեր, որ նշանակում է «բնակացրած անասուն», բնդհան-
ասպես։ Արտահան անասունը հետադարձ մասայել է իրեն արժեքային,
գրամ (տե՛ս բառ. pecunia> ոչխար, pecunia> փող), այդ պատճառով էլ
skuł, skulł, ավելի ճիշտ՝ նրա լրիվ տարբերակը, որ գործածվում է
հին ռուսերենում՝ skolot, բնդանել է ЗОЛОТО կերպարաները։ Skuł բառի
գոթական վարիանտն ունի gotl>got մեր, որ ժողովրդի անուն է, աստե-
մի անուն, որից և նույն ժողովրդի got բառը, որ նշանակում է «աստե-
մած», նույնը և անդերեն god, վրացերեն guda բոլորն «աստված» նշա-
նակությունը։ Այս նշանակությունը Ֆունկցիոնալ կարգով տարբեր իմաս-
տավորում է ասացել և մամանտիկից գերմանական միջավայրում դար-
ձել է gult—«լուս» իմաստով, նույնը և անդերեն good—«լուս»։ Արան գու-
ղահետ է հայերեն «գուլ»—«գործություն», իրաճահարություն, լուսություն,
մի խոսքով՝ այն ամենը, ինչ որ վերե կանգնածը (թմա՝ աստված) կարող
է առնել դեպի ցածը կանգնածը։

Ռուսերեն ԵՌՈՒՄ գաղափարի ճշգրտությունը Ֆունկցիոնալ կարգով
վրացերենում ստանալով kol-ի մեր, նշանակում է «հոտ, ձի, խոզ», իսկ
հայերենում՝ «կույտ» նշանակում է «խումբ», ապա և «գոթի»-մի, նույն-
նր և հյուսիսային գերմաներենում goti, որ նշանակում է «մի», «աստե-
մական կենդանի»։ Այսպիսով, սկիւլիցով աստեմական անունից, skuł
բառը գտնում է անտեսական կատեգորիաների անուն մի կապից, իսկ
ժյուս կոպից՝ պաշտամունքի առարկայի և ապա դրա հետ կապված սո-
փոսական «բարի» բնութեամբ։

Skuł բառի skulł մեր հետագա զարգացումը լինում է geld—«սղը»,
գրամ, անդերեն gold—«սղի, չափինքի զարծեք, հարստություն» հասկացու-
թյունը և այնուհետև հայերեն միջավայրում իրեն սկիւլի արժեքունե-
լից գործիք—«գուլան» (տե՛ս հայերեն՝ սկիւլ, նշանակում է արծի), որ
նշանակում է թե՛ կենդանուց անունն անցնում է արտադրական գործիքի
վրա։

Skulł մեր Ֆունկցիոնալ կարգով անցնում է kelt ժողովրդի վրա,

երբ գիտակցվում է միայն մի ենթակա, որը չէր արտահայտվում, **բայց** հասարակության բոլոր անդամների կողմից ենթադրվում էր. առ պատճառով էլ՝ իմ, քո, նորա, մեր, նոցա մեկերը հանդիսանում են նրա հատկացուցիչները միայն: Այդ հատկացուցիչների հասարակական գիտակցության հասցին է, առանձնական հասարակական կյանքի հասցին, որ առաջին յուրօրինակ արտահայտվում է լեզվի մեջ: Անհատատիրական հասարակության հասցում մտացվել է այն ենթական. իբրև ենթակա են գիտակցվել իմ, քո, նորա և այլն հատկացուցիչները, ապա դրանց փոխարինել են ես, դու, նա և այլն, որից և ստացվել են՝ առանձին (մ), առանձին իր, առանձին էր, և այլն:

Այսպիսով՝ լեզվի նոր ստեղծողը լեզվաբանական խնդիրների լուծումը կատարում է գիտակցական մասերի ալիքով սկզբունքներով, նախանշում է մարդկության պատմության խորքերը և երևան բերում մարդկության պատմության հիմնական հատկանքներ լեզվի նյութի մեջ. հատման յուր հատկանքներում ոչ մի առիթ չի երևում ստան: Մարդկության անհատական և կուլտուրական գործունեությունը, որի մեջ և լեզվական գործունեությունը, երևում է միասնական՝ ամբողջ աշխարհում, որի մեջ և լեզվական ստեղծագործությունը նույնպես միասնական է ամբողջ աշխարհում: Նշանակում է՝ ստացական լեզուն չի, յուրաքանչյուր գործողի լեզուն հետամնաց լեզուների մեջ պետք է տեսնել իր հետադարձ ազդեցությունը: Այս փորձության համապատասխանում է միայն համայն Մարտի առիթը գրելով, որ «Թեև ամենագործողը լեզուն չի, սակայն օրենքներ և սահմանումներ, որոնք բնականորեն ազդելով նվազ գործողի լեզուն, չեն, բայց հենց նրանց տարբերությունն այդ համարողականությանից և բնականությանից այն է, որ կապում է նրանց պարզապես» (Բաց. բնագ. տեղի, էջ 11, 1922 թ. ստեղծել հրատ.):

Ինչպես առանձին էր, Մատի առանձնությունը հիմնահատակ է անում ստանդարտական լեզվաբանությունը. նա երևան է բերում բուրժուական ստանդարտական գիտության կեղծիքը, գիտական ավյալներով մերկացնում այս միասնամասն գիտությունը, որ ստեղծել է բուրժուական խնդիրների լուծումը: Իր հիմնական գրություններով միասնականում նա փայլուն կերպով լեզվի մասերի միմյանց և առաջին մարտիկ-լեզունների գիտական ու ճշմարտացի սկզբունքները, այդ պատճառով Մատի գիտությունը համահայտական գիտություն է, մարդատիրական գիտություն և ազատ կերպով կարող է մանկ մարտիկ-լեզունների նվաճման գիտական գանձարներ: Այսօր, Հայրենական մեծ պատերազմի օրերին, երբ սովետական ամբողջ ժողովուրդը և նրա հետ միասին ստաջավոր մարդկությունը մահու և կենաց մարտ է մղում պաշտպանել ստաջի մարմնավորման՝ ֆաշիզմի դեմ, էլ ազդելի մեծ է երևում Մատի, որպես օրինակ, թե ինչպես պետք է անհատ լինել մարդաստեղծության առանձնական և պրակտիկ կյանքի նկատմամբ, այսինքն՝ ստաջի նկատմամբ, թե ինչպես պետք է առել այն և գործ դնել բոլոր ջանքերը՝ միտք, շնորհ, տաղանդ, կյանք՝ ֆաշիստական մարդատիրությունը և աշխարհի երեսից խոստովանելու ստաջի խոստովանելու ներկայացուցչությունը—ֆաշիզմը:

ԱՐԱՐԱՏ ԳԱՐԻԵՅԱՆ

Борьба акад. Н. Я. Марра против расовой теории в языковедении**РЕЗЮМЕ**

Научное языковедение, возникшее в 30-ых годах прошлого столетия, с самого своего начала, будучи буржуазно-классовой наукой, являлось идеями буржуазной философии и постепенно стало на путь обоснования антинаучной расовой теории. Созданные буржуазным языковедением теории о праязыках, о языковых семьях, в которых особенное место отводилось семье, якобы, даровитой индоевропейской расы, стали в наши дни опорой расовой теории.

Акад. Марр, с первых же дней своей научной деятельности, стал в оппозицию к индоевропейскому языковедению, критикуя его положения по общим и частным вопросам. Позднее Марр перешел на позиции марксизма-ленинизма и, в противовес буржуазной науке об языке, создал свою «новую теорию об языке». Марр с помощью бесчисленного количества языковых фактов ставил и разрешал основные проблемы языковедения (проблему происхождения языка, проблему происхождения национальных языков, проблему единства глоттогонического процесса и стадиального развития языков и пр.). Марр установил, что язык возник в процессе труда, в процессе хозяйственно-производственной деятельности. В среде мелких человеческих объединений, независимо друг от друга возникло множество языков (сначала в виде ручной речи и затем звуковой). В дальнейшем мелкие языки постепенно объединились и слились в крупные языки. В процессе хозяйственно-производственных и политических объединений сложились общности языков многих народов, переживающих один и тот же этап социально-экономического развития, следствием этого и явились разные языковые группы, как то: индоевропейская, семитическая, кавказская и пр. Марр показал, что никакого праязыка, никакого пранарода, никакой изначальной расы не существовало вовсе. Все это создание бесплодной фантазии буржуазных ученых, расистов. Методом палеонтологического анализа, функциональной семантики, установлением законов развития и перехода языковых фактов от поколения к поколению Марр обосновал увязку материалов всех языков мира между собой. Так создано новое учение об языке, отрицающее расовую теорию в языкознании.

В работе попутно с изложением установок Марра, на основе функциональной семантики устанавливается связь армянского притяжательного суффикса *-ի* и *-իւի* с армянским словом *տիւ* «глаз», а также выясняется происхождение армянского соединительного звука *-ի-* от флексивного признака *-ի* родит. падежа армянского склонения.